

Ks. Ivan Nikulin

ORCID: 0000-0002-0546-3763

Parafia prawosławna św. wielkomęczennika Jerzego Zwycięzcy w Białymstoku
nikulinjan@gmail.com

Nabożeństwo prawosławne na łamach czasopisma „Woskriesnoje cztienije” (1924–1939): przeгляд wstępny

Słowa kluczowe: prasa w II Rzeczypospolitej, „Woskriesnoje cztienije”, Kościół prawosławny, liturgia

Tygodnik „Woskriesnoje cztienije” to wyjątkowe czasopismo, które odzwierciedla niemal wszystkie aspekty życia Cerkwi prawosławnej w międzywojennej Polsce. Jego wartość jako źródła historycznego do dziejów Cerkwi nie tylko w Polsce, ale i w innych krajach wydaje się wciąż niedoceniana przez naukowców. Periodyk ukazywał się nakładem Warszawskiej Drukarni Synodalnej od stycznia 1924 roku do 27 sierpnia 1939 roku. W ciągu 16 lat istnienia wydano 808 jego numerów. Nakład był różny – od 4000 do 25000 egzemplarzy¹.

W historiografii podjęto już próbę zbadania dziejów tego czasopisma, oceny jego miejsca w życiu cerkiewnym tego okresu². Największy wkład w badania wniósł ojciec Grzegorz Sosna, który opracował kilka katalogów artykułów o tematyce cerkiewnej, odnoszących się do teologii i duszpasterstwa, a zawartych w periodycznych czasopismach cerkiewnych. Jeden z nich, zatytułowany *Краткий указатель*

¹ A. Suławka, *Prasa rosyjska i rosyjskojęzyczna w II Rzeczypospolitej (1918–1939)* [Rozprawa doktorska], Warszawa 2018, s. 293.

² P. Bulaty, *The life of the Orthodox Church in Western Belarus in the photos with the magazine „Woskriesnoje chtienije”* „Церковно-исторический альманах ХРОНОС”, 2018, nr 6, s. 128–156; Ю.А. Лабынцев, Л.Л. Щавинская, *Журнал «Воскресное чтение»*, [online], <<https://pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40240.htm>> [dostęp 10.11.2022]; A. Kuryłowicz, *Prawosławne oficyny wydawnicze w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Prawosławne oficyny wydawnicze w Rzeczypospolitej*, red. A. Mirownicz, U. Pawluczuk i P. Chomik, Białystok 2004, s. 199–211; A. Kuryłowicz, *Prasa prawosławna w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Kościół prawosławny w dziejach Rzeczypospolitej i krajów sąsiednich*, red. P. Chomik, Białystok 2004, s. 138–139; W. Iwaniuk, *Białoruskie wydawnictwa cerkiewne w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Prawosławne oficyny...*, s. 212–224; A. Suławka, *Prasa rosyjska i rosyjskojęzyczna w II Rzeczypospolitej (1918–1939)* [Rozprawa doktorska], Warszawa 2018, s. 292–295.

*словарных статей церковно-богослужбно-пастырского характера*³, uwzględnia artykuły z czasopisma „Woskriesnoje cztienije”. Prace o. Grzegorza to właściwie jedyna próba opracowania tematyki liturgicznej tego czasopisma.

Pod względem treści „Woskriesnoje cztienije” jest zarówno spadkobiercą diecezjalnych wiadomości carskiej Rosji, jak i pismem, które zaoferowało nowy format prasy cerkiewnej – oprócz części oficjalnej zawierało relacje z wydarzeń politycznych, często analizy, a niekiedy i krytykę. Rzecz jasna „Cztienije” było tubą oficjalnych władz cerkiewnych i odzwierciedlało ich politykę. Adresatami pisma byli przede wszystkim duchowni, cerkiewni pracownicy, nauczyciele religii, związana z Cerkwią inteligencja oraz działacze parafialni. Prawdopodobnie w znacznym stopniu zaważyło to na poziomie i zawartości czasopisma. Ciekawy jest fakt, że na początku XX wieku redaktorzy innego czasopisma: „Grodzieńskich Wiadomości Diecezjalnych”, poza bardzo rzadkimi przypadkami publikacji kazań, nie zajmowali się szerzej kwestiami liturgicznymi. Czasopismo było przeładowane oficjalnymi dokumentami i korespondencją, m.in. politycznymi proklamacjami. „Woskriesnoje cztienije” było wydawane w zupełnie innym duchu.

Rozpoczynając publikację czasopisma, redakcja nakreśliła program, w którym dwa pierwsze punkty poświęcone były głównie zagadnieniu nabożeństwa: *Święci i krótkie cerkiewne informacje liturgiczne oraz Nauki wybrane zgodnie ze świętymi wydarzeniami celebrowanymi przez Cerkiew*. Podobny program był częściowo deklarowany także później, choć niewątpliwie na przestrzeni lat pismo ulegało nieustannym zmianom. Działo się to z różnych przyczyn, w tym również politycznych.

Mimo to od początku istnienia w czasopiśmie na pierwszym miejscu stawiano nabożeństwo. W latach 1924–1925 „Cztienije” zaczyna się od *Świątców* (w dni świąteczne ze wskazaniem czytań biblijnych na nabożeństwie i znaków Typikonu itp.), będąc tym samym, w rzeczywistości, odmianą prawosławnego kalendarza⁴. Ciekawe, że od 1926 roku *Świątcy* znikają. Prawdopodobnie był to rezultat decyzji wydawców, którzy uznali, że nie są już one potrzebne. Można przypuszczać, że osobno wydawane kalendarze Drukarni Synodalnej stały się w owym czasie powszechnie dostępne.

Naturalnie w publikacji *Świątcow* znalazła swoje odzwierciedlenie także reforma cerkiewnego kalendarza. Na początku 1924 roku stosowano w nich porządek według stylu juliańskiego, choć daty podawano według kalendarza gregoriańskiego, ukazując w nawiasach stary styl. Od 13. numeru pisma (połowa kwietnia 1924 r.) sytuacja się zmienia – w nawiasach podawany jest nowy styl, a na pierwszym

³ Прот. Г. Сосна, *Краткий указатель словарных статей церковно-богослужбно-пастырского характера*, Бельск, Рыболы 2005.

⁴ *Святцы*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 1, s. 1.

miejscu stawiany jest stary. Od 21 numeru (29 czerwca 1924 r.) w *Swiatcach* drukowana jest tylko jedna data, bez wskazania stylu (było to, prawdopodobnie, wygodne również dla przeciwników nowego stylu). Na łamach czasopisma znalazła odzwierciedlenie także reforma kalendarza liturgicznego. Większość artykułów na ten temat ukazała się w 1924 roku⁵. Później temat praktycznie znika⁶. Przypomniano sobie o nim dopiero w 1939 roku podczas nowej próby ujednoczenia przez władze państwowe dat świąt Kościołów chrześcijańskich⁷.

Ważną częścią wszystkich numerów pisma było publikowanie wzorcowych kazań, pouczeń i refleksji, które pomagały osobom duchownym w przygotowaniu się do nabożeństwa prawosławnego – wygłoszenia kazania. Należy tu również wspomnieć o publikacji listów zwierzchnika Polskiej Cerkwi, przeznaczonych do odczytywania w cerkwi. Zwykle były to orędzia bożonarodzeniowe i wielkanocne, ale zdarzały się też nadzwyczajne, na przykład dotyczące wprowadzenia stylu nowojuliańskiego w 1924 roku i inne. Liczba kazań w poszczególnych numerach czasopisma była zróżnicowana. Średnio w każdym numerze było to jedno kazanie lub pouczenie. Na przykład w 1924 roku w 45 numerach opublikowano około 60 kazań i pouczeń. W miarę zbliżania się do roku 1927 liczba kazań i pouczeń stopniowo maleje, a na pierwszy plan wysuwają się artykuły omawiające życie cerkiewne w Polsce. Ze względu na likwidację przeznaczonego dla szerokiego grona prawosławnych czytelników czasopisma „Słowo”, również wydawanego przez Drukarnię Synodalną w latach 1931–1938, w 1939 roku liczba kazań w „Woskriesnym czteniju” maleje. Redaktorzy wprowadzają do czasopisma materiały podobne do tych, które zamieszczano w „Słowie”, chcąc dotrzeć do szerszego grona czytelników.

⁵ Прот. М. Тучемский, *Материалы и суждения по вопросу о реформе православного календаря*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 2, s. 21–22, nr 3, s. 39–40, nr 4, s. 54–55; Ю. Р-й, *К вопросу о реформе календаря*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 14, s. 220–222; *Пастырское слово по вопросу о введении нового стиля в церковную жизнь в Польше (обращение Варшавско-Холмской духовной консистории к Варшавско-Холмской пастве чрез приходских священников*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 25, s. 386–390, *Правильность и разумность введения нового стиля в церковную жизнь (по поводу протеста послов Сейма и Сената)*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 27, s. 420–424. К. М., *Из-за чего смута? (мысли сельского пастыря по вопросу введения нового стиля в церковную жизнь*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 29, s. 453–454; *Архипастырское послание Высокопреосвященнейшего Дионисия, Митрополита Варшавского и Волынского и всей Православной Церкви в Польше, всечестному клиру и боголюбивым мирянам о новом и старом стиле, от 8 сентября 1924 года*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 31, s. 484–485; Прот. И. Дынько-Никольский, *О времени празднования Св. Пасхи*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 38, s. 597–598; Свящ. С. Дюков, *Поучительный урок из «календарной» истории*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 42, s. 664–667.

⁶ *Правила православной пасхалии*, „Воскресное чтение”, 1929, nr 19, s. 301; *Соборное постановление в опровержение новой пасхалии и календаря западных астрономов папы*, „Воскресное чтение”, 1930, nr 20, s. 322–323.

⁷ *Календарь*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 10, s. 145–146.

Przez pewien czas w czasopiśmie istniał stały dział o nazwie *Strona Kaznodziei*. W drugiej połowie lat 30. niemal w każdym numerze pojawiały się „plany kazań”, które miały ułatwić duszpasterzom przygotowanie własnych mów. Pojawiły się wówczas także publikacje poświęcone homiletyce, w których sugerowana tematyka pouczeń wykracza daleko poza interpretację opowieści biblijnych i historii święt cerkiewnych. Wydawcy koncentrują duszpasterską refleksję na szerokim spektrum zagadnień teologicznych, wyraźnie dążąc do poszerzenia problematyki kaznodziejstwa cerkiewnego. Wśród tych zagadnień można wymienić pouczające artykuły na temat prawosławnego nabożeństwa, dotyczące różnorodnych tematów: znaczenia modlitwy za zmarłych⁸, Liturgii Uprzednio Poświęconych Darów, procesji, znaku krzyża, cerkiewnej świecy, kadzenia, interpretacji znaczenia poszczególnych hymnów, historii święt cerkiewnych, a nawet Liturgii św. Apostoła Jakuba⁹.

Liturgiczna twórczość epoki nie znalazła w czasopiśmie odzwierciedlenia¹⁰, ale akatysty wydawane przez Warszawską Drukarnię Synodalną, w tym te powstałe w II Rzeczypospolitej, były drukowane osobno i wysyłane jako nieodpłat-

⁸ И.Г., *О Погребении умерших [статья о красоте заупокойной службы и перевод в стихах некоторых стихир]*, „Воскресное чтение”, 1928, nr 20, s. 312–313; М. Помазанский, *Богословие в богослужении. Какого «покоя» просит Церковь для усопших*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 25, s. 392–393; Прот. И. Дзичковский, *О поминовении усопших*, „Воскресное чтение”, 1937, nr 14, s. 214; С.В.Л. *Церковное поминовение усопших*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 35, s. 519.

⁹ Прот. М. Тучемский, *Каждение фимиама при церковном богослужении*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 31, s. 485–486; nr 31, s. 501–502; nr 33, s. 518–520. Прот. М. Тучемский, *Восковая церковная свеча*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 16, s. 247–248; nr 17, s. 261–262; nr 18, s. 278–279; nr 19, s. 293; Прот. И. Красковский, *О крестном знаменнии и кресте*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 43, s. 675–677; nr 45, s. 706–708; М. Рудецкий, *О крестных ходах и их значении*, „Воскресное чтение”, 1937, nr 24, s. 370–371. Прот. И. Дынько-Никольский, *Мысли о богослужении в связи с развитием сектантства*, „Воскресное чтение”, 1925, nr 25, s. 383–388; nr 26, s. 402–406. Свящ. А. Сагайдаковский, *Среди обрядов [Размышление о Литургии Преждеосвященных даров] (tu i dalej w nawiasach kwadratowych umieszczane są komentarze autora dotyczące treści artykułu)*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 12, s. 182–183; Протопресв. Т. Теодорович, *Руководственные пастырские советы молящимся относительно поведения за богослужением*, „Воскресное чтение” 1930, nr 9, s. 131–132; Прот. М. Тучемский, *Участие св. ангелов в совершении священнослужителями Божественной Литургии (из богослужебной практики)*, „Воскресное чтение”, 1932, nr 13, s. 179–180; nr 22, s. 307–310; М. Помазанский, *Наше богослужение*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 11, s. 166–168; nr 12, s. 181–182; Прот. К.К., *Каким должно быть богослужение Православной Церкви, и что дает ему полноту*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 11, s. 117–119; О.Н., *Литургия св. апостола Иакова (по поводу издания и первого ея совершения на славянском языке)*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 10, s. 151–153; *Богослужение Великой Субботы*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 14, s. 213–214; *Праздник Св. Троицы в богослужении*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 21, s. 339–340; А.М. Попович, *Необходимость, значение и характер празднования воскресенья*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 51–52, s. 491–495.

¹⁰ Więcej o tym: A. Naumow, *Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich* [Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, t. 1], Kraków 1996, s. 183–203.

ny dodatek do niektórych numerów czasopisma. Dla przykładu warto wspomnieć *Молебное пение о гонимых и страждущих за веру в советских республиках*, które było dołączone do 12. numeru czasopisma w 1930 roku¹¹.

Odrębny blok w czasopiśmie stanowiły publikacje *stricto* naukowe dotyczące liturgiki. Autorami artykułów byli cerkiewni pisarze i uczeni: Iwan Aleksiejewicz Gardner¹², Dmitrij Pietrowicz Ogitski¹³, ks. Michaił Pomazański¹⁴, prot. Konstanty Znosko¹⁵ i wielu innych autorów¹⁶, objaśniających charakterystyczne cechy prawosławnego nabożeństwa, jego części składowe, ale także historię.

Szczególnie miejsca w czasopiśmie adresowanym do duchowieństwa zajmowały zagadnienia cerkiewnego ustawu. Przede wszystkim publikowane są dotyczące go notatki, czasem w formie artykułów, a czasem odpowiedzi na nurtujące pytania. Często w takich notatkach zarejestrowane były lokalne zwyczaje liturgiczne, co jest szczególnie interesujące z punktu widzenia badania polskiej tradycji liturgicznej¹⁷.

¹¹ *Молебное пение о гонимых и страждущих за веру в советских республиках*, Варшава 1930; A. Naumow, *Wiara i historia...* s. 195.

¹² I. Гарднер, *Плач Адама (краткий обзор богослужения Недели Сыропустной)*, „Воскресное чтение”, 1932, nr 10, s. 133–135; nr 11, s. 150–151; nr 12, s. 167–169; I. Гарднер, *Таинственный смысл утрени Великой Субботы*, „Воскресное чтение” 1930, nr 14, s. 211–213; nr 15, s. 229–233; I. Гарднер, *Седе Адам прямо рая (стихира на Слава на Господи воззвах в Неделю Сыропустную)* [ноты], „Воскресное чтение”; 1933, nr 7, s. 102; Филипп (Гарднер), иером., *Догматическое содержание Канона Великой Субботы*, „Воскресное чтение”, 1935, nr 14, s. 172–173; nr 15, s. 185–186; nr 16, s. 196–197; nr 17, s. 208–209 i inny, patrz przypis 21.

¹³ Д. Огицкий, *Утренняя Великого Четверга*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 13, s. 196–198.

¹⁴ М. Помазанский, *Богословие в богослужении. Какого «покая» просит Церковь для усопших*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 25, s. 392–393.

¹⁵ Прот. К. Зноско, *Латинизация православного богослужения в Униатской Церкви*, „Воскресное чтение”, 1932, nr 29–30, s. 404–407; nr 31–32, s. 419–420; nr 33–34, s. 435–438; nr 35–36, s. 451–452; nr 37, s. 467–469.

¹⁶ П. Фон-Ланг, *Св. Пасха в первые три века христианства (археологический очерк)*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 17, s. 198–199.

¹⁷ *Три нуждающиеся в объяснении особенности великопостных служб*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 8, s. 119; Свящ. Г.Б., *По церковно-богослужебным вопросам*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 41, s. 640–644. Т.Т., *Служба «Отдания Пасхи» в Митрополичьей церкви в нынешнем году [статья о поклонении плащанице в день отдания Пасхи]*, „Воскресное чтение”, 1927, nr 25, обложка; Протопресв. Т. Теодорович, *Богослужебная заметка: Ответ на просьбу одного из благочинных дать разъяснения к порядку совершения пасхальной заутрени*, „Воскресное чтение”, 1928, nr 16, s. 261; Прот. М. Тучемский, *К восстановлению древних обрядов и обычаев в жизни Православной Церкви в Польше*, „Воскресное чтение”, 1928, nr 36, s. 535–536; П.З., *Белый траур по усопшем и черные ризы в дни Великого Поста*, „Воскресное чтение”, 1931, nr 17, s. 198–199; *Как совершаются пасхи в Варшавской митрополичьей Марии Магдалининской церкви*, „Воскресное чтение”, 1934, nr 10, обложка; С. Миляшкевич, *Уставное всенощное бдение, совершенное в храме Волынской духовной семинарии в Кременце в ночь под воскресенье с 6 на 7 ноября 1937 года*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 9, s. 93–96; Протопресв. Т. Теодорович, *Братский ответ младшему вопрошающему собрату [заметка об особенностях богослужений*

Swoistym pomysłem wydawców z Drukarni Synodalnej było publikowanie, najpierw w czasopiśmie, a następnie osobno *Церковно-богослужебных указаний*. Już po II wojnie światowej pomysł ten został częściowo wykorzystany przez patriarchat moskiewski, który wydawał je w Moskwie w latach 1949–1958 w małym nakładzie, a wznowił czasopismo („Богослужебные указания”) z powodzeniem w 1997 roku. Obecnie jest ono dostępne we wszystkich parafiach Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, a także w innych Cerkwiach lokalnych.

Najbardziej spójna i najciekawsza dyskusja toczyła się w latach 1925–1928 i dotyczyła kwestii czytania i wyjaśniania Ewangelii w cerkwi podczas Świętej Liturgii przez kapłana skierowanego twarzą do wiernych. Omawiany był m.in. problem ze zrozumieniem języka cerkiewnosłowiańskiego przez wiernych i kwestia wskazania osoby, która powinna czytać Ewangelię podczas Świętej Liturgii; zaproponowano także inny układ czytań w ciągu roku¹⁸. Do pewnego stopnia widocznym współcześnie wynikiem tych dyskusji jest wypracowany porządek nabożeństwa Polskiej Cerkwi Prawosławnej. Na łamach pisma omawiano także sprawowanie sakramentu spowiedzi, m.in. żołnierzy i dzieci¹⁹. Kilka artykułów poświęcono krytyce tzw. „powszechnej” spowiedzi²⁰.

Znaczna część artykułów dotyczyła śpiewu i czytań cerkiewnych oraz bicia w dzwony. Lektura czasopismo była zalecana dla aktywnych parafian, śpiewaków chórów cerkiewnych, dyrygentów i lektorów, ponieważ opisywano historię i prak-

Вел. Пятка и Вел. Субботы], „Воскресное чтение”, 1938, nr 16, s. 185–186; *Почтовый ящик [Заметка с ответом на вопросы по богослужебному уставу]*, „Воскресное чтение”, nr 13, 1939, s. 206; *Богослужебная заметка. Церковное указание на праздник Благовещения совпадающий по старому стилю с Великим Пятком*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 14, s. 223; *Богослужебная заметка. Практическое указание для нахождения утренних воскресных евангелий и рядового гласа*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 16, s. 255.

¹⁸ Прот. Ф.О., *О церковно-богослужебном чтении Евангелия*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 40, s. 628; Свящ. П.О., *К вопросу о церковно-богослужебном чтении Евангелия*, „Воскресное чтение”, 1925, nr 7, s. 102; Прот. И. Дынько-Никольский, *К вопросу о церковно-богослужебном чтении Евангелия*, „Воскресное чтение”, 1925, nr 12, s. 183–185; С. Прорвич, *К вопросу о церковно-богослужебном чтении Евангелия*, „Воскресное чтение”, 1925, nr 5, s. 70–71; Свящ. И. Сомкович, *К вопросу о церковно-богослужебном чтении Евангелия*, „Воскресное чтение”, 1925, nr 3, s. 38–40; Протопресв. Т. Теодорович, *Из области церковно-богослужебной дисциплины. Церковно-богослужебное чтение: Чтение Евангелия, Чтения Апостола, Клиросное чтение*, „Воскресное чтение”, 1928, nr 9, s. 139; nr 11, s. 171–172; nr 13, s. 203–204; nr 16, s. 251–253.

¹⁹ *Исповедь войнов*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 12, s. 182–183. Свящ. А.Е.П., *К вопросу о привлечении к исповеди уклоняющихся*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 14, s. 219–220; Прот. П. Карпинский, *Первая исповедь детей*, „Воскресное чтение”, 1934, nr 17, s. 201–202; nr 18, s. 213–214.

²⁰ Священник, *Общая исповедь*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 15, s. 233–234; Прот. Н.В., *К вопросу о так называемой «общей» исповеди (Написано в советской России одним из исповедников св. веры)*, „Воскресное чтение”, 1934, nr 8, s. 87–89; nr 9, s. 99–101; nr 10, s. 113–114.

tykę śpiewu cerkiewnego. Ponadto w czasopiśmie zostały opublikowane nuty potrzebne wykonawcom poszczególnych utworów, a wśród podjętych zagadnień można znaleźć zarówno problemy parafii związane ze śpiewem, jak i kwestię śpiewu „powszechnego”²¹.

Blisko związana z powyższą tematyką była kwestia pieśni paraliturgicznych aktywnie promowanych przez pismo. Pojawiły się w nim zarówno wzmianki i artykuły o praktyce wykonywania tekstów z *Bohohłasnika* w świątyni i o tradycjach z nimi związanych, jak i same pieśni religijne z nutami, popularyzowane dzięki publikacji²². Większość wspomnianych pieśni została udostępniona drukiem

²¹ Свящ. А. Любич, *Церковное чтение и пение как религиозно-воспитательное средство*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 22, s. 342; *Тропарь Почаевской Божией Матери [с нотами]*, „Воскресное чтение” 1926, nr 18, s. 283; Немо, *О пособиях для церковного пения [о необходимости составить нотные сборники]*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 47, s. 741; Ф. Вавренюк, *О русском церковном пении*, „Воскресное чтение”, 1928, nr 21, s. 328–329; nr 22, s. 343–346; Иером. Филипп (Гарднер), *Два забытых подобна*, „Воскресное чтение”, 1932, nr 43, s. 566–569; nr 46, s. 616–618; nr 47, s. 634–637; nr 48, s. 643–646; nr 51, s. 678–680; Иером. Филипп (Гарднер), *К вопросу о переложениях церковных распевов для хора*, „Воскресное чтение”, 1932, nr 49–50, s. 659–661; И. Гарднер, *Об инструментальной музыке и о хоровом полифоническом пении в православном богослужении*, „Воскресное чтение”, 1931, nr 38, s. 610–611; nr 39, s. 539–542; И. Гарднер, *Забытое богатство (О пении на подобен)*, „Воскресное чтение”, 1930, nr 38, s. 596–598; nr 39, 1930, s. 607–611; Филипп (Гарднер), иером., *Отражение аскетического опыта в церковном пении*, „Воскресное чтение”, nr 33, 1934, s. 373–374; nr 35, 1934, s. 396–397; nr 36, s. 405–406; nr 38, s. 431–432, „Воскресное чтение”, 1935, nr 2, s. 24; nr 3, 1935, s. 32; Свящ. В. Бекеревич, *О чтении церковном*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 3, s. 38–40; Свящ. В. Бекеревич, свящ., *О пении церковном*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 6, s. 86; nr 7, s. 102–103; nr 8, s. 119–120; nr 9, s. 132–135; Р.Ч. Вонабур, *О колоколах и колокольном звоне*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 38, s. 606–607; nr 39, s. 622–624; nr 40, s. 638–641; nr 41, s. 657; Р. В-р. Певчие. *Историческая справка*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 46, s. 737–738; Р.Ч. Вонабур, *Песнопения и музыка в древней христианской Церкви*, „Воскресное чтение”, 1936, nr 45, s. 719–720; nr 46, s. 733–735; Свящ. Е. Волощук, *О назидательности церковного пения*, „Воскресное чтение”, 1937, nr 48, s. 646–647; П. Фон-Ланг, *Как появились колокола в христианской Церкви (археологическая справка)*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 17, s. 202; Р.Ч. Вонабур, *О церковном пении (мысли мирянина)*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 33–34, s. 368–369; nr 35, s. 382–383; nr 36–37, s. 393–394; nr 38–39, s. 412–413; Прот. П. Сухозанет, *Краткое наставление о церковном чтении*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 42–43, s. 439–441; Прот. К. К-ский, *О всенародном пении церковном*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 42–43, s. 443–444; *Письмо в редакцию [заметка о проблемах пения на конкретном приходе]*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 30, s. 478. *Чтение в церкви*, „Воскресное чтение”, 1939, nr 31, s. 481–482.

²² Прот. И. Дынько-Никольский, *Пение колядок из Богогласника в посаде Кодене на Подляшши в 1901–1904 г. [описание Рождественского богослужения]*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 44, s. 692; Кмилько, *О пении из Богогласника*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 39, s. 611–612; nr 40, s. 625–628; *Набожные песни из Богогласника (список для продажи)*, „Воскресное чтение”, 1926, nr 40, обложка; *К любителям песен из богогласника*, „Воскресное чтение”, 1927, nr 6, обложка; *О пении богогласника (письмо в редакцию)*, „Воскресное чтение”, 1927, nr 6, обложка; Кмилько, *О пении песен из «Богогласника»*, „Воскресное чтение”, 1938, nr 1–2, s. 12–14.

w 1926 roku. Były one zamieszczane niemal w każdym numerze, co można wyłumaczyć przygotowaniem do wydania wielkiego nutowego *Bohohłasnika*, po opublikowaniu którego nie było już potrzeby zamieszczania tych tekstów na łamach czasopisma.

Tematem dyskusji na łamach pisma stał się także język nabożeństwa. Warto zaznaczyć, że w latach 30. XX wieku bożonarodzeniowe i paschalne orędzia metropolity publikowane były w 4 językach: polskim, rosyjskim, ukraińskim i białoruskim. Polemika dotyczyła także możliwości użycia podczas nabożeństwa języka ukraińskiego, podobny problem był z językiem polskim. Pismo utrwaliło proces stopniowego odchodzenia od języka cerkiewnosłowiańskiego w nabożeństwie. „Cztenije” publikowało np. rosyjskie przekłady słowa św. Jana Chryzostoma, czytane w cerkwiach na Wielkanoc i kanonu paschalnego. Autorzy czasopisma zachęcali wiernych do czytania Ewangelii w języku zrozumiałym²³.

Powyższe ustalenia pozwalają stwierdzić, że czasopismo było zaplanowane przez wydawców jako pomoc w codziennej pracy duszpasterskiej, w której nabożeństwo zajmuje centralną pozycję. Dlatego też „Cztenije” poświęca tym zagadnieniom o wiele więcej uwagi w porównaniu np. z codziennymi wiadomościami diecezjalnymi. Wyraźnie wskazywało to na dokonujący się w XX wieku zwrot liturgiczny. Jednocześnie stopień zagłębienia się czasopisma w problematykę liturgiczną na przestrzeni 16 lat jego istnienia stale się zmieniał. Materiałów było raz mniej, raz więcej, a niektóre rubryki na przemian pojawiały się i znikwały, ale wpływ czasopisma na rozwój życia liturgicznego w Cerkwi polskiej, a także poza jej granicami w cerkiewnych kręgach Europy był znaczący.

Analiza zawartości czasopisma pokazuje, jak ścisły był związek między „Woskriesnym cztenijem” a ogólnym programem wydawniczym Drukarni Synodalnej. Oprócz zawartych w nim zaleceń dotyczących lektury rozmaitych publikacji można dostrzec przeprowadzony za pośrednictwem czasopisma proces badania rynku

²³ Свящ. П. Табинский, *К вопросу об украинизации богослужения*, „Воскресное чтение”, 1927, nr 1, s. 5, nr 2, s. 18–19; nr 5, s. 65–68; nr 8, s. 110–114; *Резолюция Волынского епархиального собрания духовенства и мирян 16–17 июня 1927 года в Почаеве по вопросу об украинизации богослужения и церковно-приходского строя*, „Воскресное чтение”, 1927, nr 26, s. 296; *Вох, Из печати. О богослуженном языке*, „Воскресное чтение”, 1930, nr 48, s. 757–759; *Verus, Призыв к благодарумию* [статья об употреблении польского языка в богослужении], „Воскресное чтение”, 1936, nr 44, s. 702–703. *Пасхальный канон в русском переводе*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 14, s. 210–212; *Слово Огласительное святого Иоанна, Архиепископа Константинопольского, Златоустаго, на праздник Воскресения Христова в русском переводе*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 14, s. 209; *Покаяния отверзи (Объяснение и перевод)*, „Воскресное чтение”, 1924, nr 9, s. 132–134; *М. Помазанский, Как создавались современные нам славянские богослужебные тексты*, „Воскресное чтение”, 1935, nr 18, 1935, s. 226–229; nr 20, s. 265–266; nr 21, s. 280–281.

czytelniczego, bowiem opracowane w zbiory materiały, ukazujące się wcześniej cyklicznie w czasopiśmie, często były później osobno publikowane.

Wydaje się, że wielki wpływ na formowanie pisma, jak i na całą działalność Drukarni Synodalnej wywarł metropolita Dionizy (Waledyński), któremu w istocie pomimo trudnych czasów udało zapoczątkować proces odradzania życia cerkiewnego w II Rzeczypospolitej. Działalność wydawnicza odgrywała znaczącą rolę w programie cerkiewno-wychowawczym i misyjnym Metropolity i nie przypadkiem w latach jego posługi Warszawska Drukarnia Synodalna wydała niemal cały korpus literatury liturgicznej, która stała się podstawą budowy niezależnej Cerkwi w Polsce.

SUMMARY

Rev. Ivan Nikulin

Orthodox Worship on the Pages of the Magazine „Voskresnoe chtenie” (1924–1939): a Preliminary Review

Keywords: press in Poland, “Voskresnoe chtenie”, Orthodox Church, Liturgics

The article analyzes the reflection of topics related to Orthodox worship in the Church weekly magazine “Voskresnoe chtenie”, which was published by the Warsaw Synodal Printing House in 1924–1939. The publications of the church calendar (*Sviatstsy*), liturgical instructions and other notes related to the description of church worship, scientific and popular scientific articles on this topic are considered. A special place in the divine service is occupied by the Church sermon, much attention to which was also paid in the publication. The author comes to the conclusion that for publishers the topic of pastoral organization of worship was one of the priorities.